

25 kūrybinio darbo metai: Higienos ir restauravimo skyriaus veikla

DALIA DAUKŠIENĖ

Lietuvos mokslų akademijos biblioteka

Viso pasaulio archyvai saugo turtingus ir nepakartojamus informacijos šaltinius. Juos išsaugoti yra pareiga visų institucijų, kurioms valstybė patikėjo šią funkciją. Konservavimas, restauravimas ir profilaktika yra viena iš priemonių tai pasiekti.

Istorinė dalis. 1976–2001. Lietuvos MA bibliotekoje saugomi labai vertingi Lietuvos kultūrai dokumentai. Ne visi jie gerai išsilaikė, todėl tapo neprieinami skaitytojams, komplikuotas tapo ir jų saugojimas. Tokią būklę galėjo pakeisti tik skubus dokumentų restauravimas. 1972 m. Leidybos skyriuje knygrišė dirbusi V. Greičiūtė po pažintinės kelionės į Leningrado MA bibliotekos Konservavimo ir restauravimo laboratoriją pradėjo nesudėtingus restauravimo darbus. Tačiau jai trūko žinių, restauravimo patirties, medžiagų, technikos ir patalpų. Atėjo laikas įkurti bibliotekoje restauravimo padalinį. Bibliotekos direktoriaus J. Marcinkevičiaus pastangomis buvo gauti keli papildomi etatai restauravimo darbams išplėsti. 1975 m. bibliotekoje pradėjo dirbti Vilniaus universitetą baigusi chemikė L. Kairelienė ir restauratorė M. Kmieliauskienė. L. Kairelienei buvo pavesta įkurti Restauravimo sektorių. Įvertinusi darbuotojų žinias, turimą techninę bazę, ji nusprendė pradėti sektoriaus kūrimo darbus stažuote Vilniaus universiteto bibliotekos Restauravimo skyriuje, įkurtame dar 1968 m., kuriame dirbo patyrusios ir atestuotos restauratorės. Stažuotės metu trys mūsų darbuotojos buvo supažindintos su įvairios restauravimo darbų dokumentacijos tvarkymu, restauravimo darbų eiga, technologijomis ir kt.

Po stažuotės 1976 02 16 įsakymu Nr. 33 L. Kairelienė buvo paskirta Restauravimo sektoriaus vadove. Ši diena ir laikoma oficialia Lietuvos MA bibliotekos Restauravimo sektoriaus (dabar skyriaus) įkūrimo data.

Leidybos skyriuje restauratorėms L. Kairelienei, V. Greičiutei, M. Kmieliauskienei ir O. Rutenberg 1975 m. buvo paskirtas darbo kambarys, kuriame jos valė, dezinfekavo ir restauravo dokumentus. Restauravimui buvo pritaikyti seni rašomieji stalai, nupirktas naudota traukos spinta, o rūšio kambaryje įrengta restauruojamų dokumentų plovykla ir džiovykla. 1981 m. restauratorių skaičius jau didesnis – dirbo 6 restauratorės 2 kambarių patalpose. Apie 1984 m. plovykla įrengiama jau Leidybos skyriuje, sumontuota traukos spinta, nupirkta popieriaus rūgštingumo (pH) matavimo prietaisas.

Darbuotojos keitėsi. Trumpai skyriuje dirbo biologė J. Murauskienė, restauratorė A. Lynikienė. 1980 m. buvo įdarbinta Vilniaus universiteto absolventė R. Maigienė, 1981 m. – aukščiausios kategorijos restauratorė, ilgametė Vilniaus universiteto Restauravimo skyriaus vadovė A. Juraitė, 1984 – Kauno politechnikos instituto absolventė D. Daukšienė. Kadangi tuo metu nė viena mokykla restauratorių nerengė, darbuotojos rėmėsi aukštosiose mokyklose įgytomis chemijos, biologijos žiniomis, mokėsi pas patyrusias A. Juraitę, L. Kairelienę, V. Greičiūtę, stažavo beveik visose to meto Vilniaus restauravimo dirbtuvėse, studijavo profesinę literatūrą, UNESCO rekomendacijas ir kt.

Skaitant to laiko restauruotų dokumentų priėmimo komisijos protokolus, į akis krinta, kad nėra darbuotojo, kuris restauruotų senuosius knygų viršelius ir į juos įrištų restauruotas knygas. Šią spragą po stažuotės Tartu universiteto mokslinės bibliotekos Restauravimo skyriuje 1982 m. užpildė A. Juraitė ir V. Greičiūtė. Šis skyrius tuo metu buvo pripažintas knygų odinių viršelių restauravimo lyderis visoje Sąjungoje. Mūsų darbuotojos stažuotėje mokėsi restauruoti odinius ir pergamentinius senųjų knygų viršelius, juos minkštinti, restauruoti knygas jų neardant, siūti knygas ir gaminti kljus senaisiais būdais. Stažuotojos restauravo ir įrišo iš mūsų bibliotekos atsivežtas knygas. Grįžusios iš Tartu, jos įrišo per keletą metų skyriuje restauruotas, bet neįrištas knygas, mokė šių naujovių ir kitas restauratores. Restauratorių meistriškas augo, o tai leido restauruoti vis sudėtingesnių technologijų reikalaujančius dokumentus – pergamentus, rankraštinės knygas ir kt.

1984 m. mūsų bibliotekoje buvo organizuotas sąjunginis MA bibliotekų direktorių suvažiavimas-konferencija, kurioje buvo aptarti ir bibliotekų fondų apsaugos klausimai. Suvažiavimo baigiamojo dokumento rezoliucijoje buvo rekomenduota visose MA sistemos bibliotekose steigti ne tik restauravimo, bet ir fondų priežiūros grupes. Remiantis šiuo dokumentu, 1987 m. Restauravimo sektorius performuotas į savarankišką Higienos ir restauravimo skyrių. Kadangi naujų etatų neskirta, dalį darbo laiko restauratorės tvarkė fondus.

Po 1987 metų gaisro Leningrado MA bibliotekoje D. Daukšienė su kitomis Vilniaus bibliotekų restauratorėmis kolegų iš Leningrado kvietimu vyko į posėdį, kuriame buvo ieškoma būdų greičiau likviduoti gaisro padarinius. Posėdyje dalyvavo beveik visų respublikų MA bibliotekų restauratoriai. Juos konsultavo specialistai iš JAV, Vokietijos ir kt. Lietuvos restauratoriai iš Leningrado parsivežė sudrėkusių, apdegusių knygų. Į mūsų skyrių jų pateko 8 egz. Iš kitų nelaimės mokomasi. Mūsų restauratorės įgijo patirties restauruodamos apdegusias, ap-rūkusias ir gaisrą gesinant sudrėkusias knygas.

1988 m. skyriuje pradėjo dirbti Dailės akademijos (tada instituto) studentė U. Vaičiūnaitė ir Vilniaus K. M. Čiurlionio meno mokyklą baigusi E. Keršulytė, 1990 m. – J. Gleiznytė. Visos trys, baigusios Dailės akademiją, pasirinko restauratorės profesiją. Jos sėkmingai dirba įvairiose Vilniaus restauravimo dirbtuvėse, o E. Keršulytė 1997 m. grįžo į mūsų skyrių.

1988 m. Maskvoje trims restauratorėms, L. Kairelienei, R. Maigienei ir D. Daukšienei, suteiktos bibliotekinių fondų dailininkų restauratorių kvalifikacinės kategorijos. Tai buvo pirmos ir paskutinės skyriaus restauratorės, atestacinius dokumentus pildžiusios rusų kalba.

1990 m. šalies politiniai įvykiai palietė ir mus. Atsirado galimybė atestuotis Lietuvoje, atsivėrė informacijos srautas iš Vakarų. Sužinojome, kokias medžiagas, technologijas, techniką restauravimo darbams naudoja mūsų kolegos. Supratome, kad gyvename kukliai, daug ko neturime, tačiau turėjome viltį, kad palaipsniui ir mes išsigysime visko, ko reikia šiuolaikinėms restauravimo dirbtuvėms. Susidarė sąlygos tiesiogiai susitikti su savo profesijos žmonėmis iš kitų šalių, pasimokyti pas juos. Į įvairias Vilniaus restauravimo dirbtuves buvo atvykę restauratoriai iš Anglijos, JAV, Danijos, Lenkijos, Čekijos, Slovakijos, Izraelio, Prancūzijos, Italijos ir kt. Jie organizavo teorinius-praktinius seminarus labai aktualiomis mums temomis.

1991 m. įvyko pasikeitimų ir mūsų skyriuje. L. Kairelienei perėjus dirbti į kitas pareigas, skyriaus vadove paskirta D. Daukšienė. Sustiprėjo knygrišių gretos – 1991 m. skyriuje įsidarbina G. Smaliukienė, o 1992 m. – Vilniaus universiteto absolventė chemikė B. Giedraitienė. Liga privertė iš darbo išeiti labiausiai patyrusią restauratorę A. Juraitę, kuri tų metų pabaigoje ir mirė. Jos darbų kraitis mūsų bibliotekoje žymus – apie Antaniną Juraitę kaip restauratorę ir pedagogę norisi papasakoti plačiau.

Aukščiausios kategorijos restauratorė A. Juraitė Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje dirbo beveik 11 metų. Iš restauruotų dokumentų registracijos knygų matyti, kad Antanina su savo mokiniais (buvo savo mokinių ir kolegijų kai kurių darbų bendraautorė) restauravo ir konservavo per 100 pavadinimų labai vertingų ir retų dokumentų, saugomų bibliotekos Retų spaudinių ir Rankraščių skyriuose. 100 pavadinimų – tai keli tūkstančiai retų knygų ir rankraščių lapų, akvarele spalvinti žemėlapiai ir atlasai, pergamentai, fotoalbumai, piešiniai, raižiniai, dešimtys jos rankomis įrištų knygų, restauruotų senų odinių ir pergamentinių knygų ir albumų viršelių ir kt. Tarp jų labai vertingas G. Brauno (Bruin) atlasas¹.

Antaninai buvo patikėta priežiūra bibliotekoje saugomų inkunabulų, kurie buvo išvalyti, dezinfekuoti, restauruoti viršeliai ir užsegimai, padarytos apsauginės kartono dėžėlės. Restauruoti inkubabulai *Hortus sanitatis* (Strassburg, ca 1499), *Biblia Latina* (Venezia, ca 1480) ir kt.

Keletą paskutinių savo darbo skyriuje metų ji nuosekliai tvarkė Pergamentų fondus, restauravo apie trisdešimt XV–XVI a. pergamentų:

Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos raštas, kuriuo Vilniaus bažnyčių apdovanoja žemės valdomis (Vilnius, 1387 02 17).

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto raštas, patvirtinantis Vilniaus vaivados Alberto Manvydo užrašymą jo steigtai Vilniaus katedros kopolyčiai (Varnionys, 1423 07 17).

Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Jogailos ir Lietuvos kunigaikščio Vytauto privilegija vyskupui Andriui už nuopelnus atverčiant lietuvius į katalikybę (Lyda, 1397 05 20) ir kt.

Antanina dirbo kūrybiškai, retai naudojo standartines metodikas ir technologijas. Pergamentams valyti naudojo natūralius valiklius: muilažolių nuovirą, baltos duonos trupinius, kaštonus ir t. t. Ji neturėjo profesinių paslapčių, noriai dalijosi savo atradimais, patirtimi, žiniomis. Jos siūlymu mūsų skyriaus restauratorės išmoko restauruoti knygas jų neišardant, tonuoti popierių ažuolo žievės, arbatžolių, dilgėlių nuovirais, sintetiniais dažais. Šios metodikos taikomos ir šiandien.

A. Juraitė buvo gabi pedagogė. Pas ją mokėmės visi, ji turėjo mokinių visose Vilniaus restauravimo dirbtuvėse. Antanina pati mokėsi pas Tartu, Talino, Leningrado, Maskvos restauratorius, bendravo su jais. Ji kartu su V. Greičiūte 1982 m. vyko į Tartu universiteto Restauravimo skyrių gilinti knygrišystės žinių. Yra išlikusi jos išsami šios stažuotės ataskaita, kurioje aprašo, kiek kambarių, laboratorijų turi estų restauratoriai, kaip tiksliai dirba visos higienistų, knygrišių, restauratorių, fondų saugotojų tarnybos, kiek daug dėmesio Tartu bibliotekoje skiriama fondų apsaugai ir kt.

1982–1983 m. ji pavadavo sektoriaus vedėja, buvo įvairių restauratorių darbų vertinimo komisijų narė. Antanina aktyviai dalyvavo steigiant Lietuvoje restauratorių Atestacinę komisiją, sudarant popieriaus restauratorių atestacinius nuostatus.

A. Juraitė padėdavo atestacijai besiruošiančioms restauratorėms atrinkti darbus ir būdavo tų darbų vadovė. Pačios Antaninos restauruoti darbai buvo ir yra visų restauruotų dokumentų parodų eksponatai, jie rodomi svečiams ir televizijai. Jos darbai ir dabar keliauja iš parodos į parodą. A. Juraitės darbų kokybė buvo ir yra etalonas kitoms restauratorėms.

Antanina buvo mylima ir gerbiama kolektyvo. Nors jos jau nėra 10 metų, bet dažnai skyriaus restauratorės ją prisimena galvodamos, ką šiuo ar kitu atveju darytų ar patartų Antanina.

1993 m. labiausiai patyrusiai skyriaus restauratorei V. Greičiūtei suteikta antroji popieriaus restauratorės kvalifikacinė kategori-

¹ Bruin, Georgius. *Civitates orbis terrarum* : [atlasas]. Coloniae Agrippinae, 1572.

ja. Jos darbščios rankos, restauravusios daugybę įvairių dokumentų, įrišusios šimtus knygų, pavargo, ir ji 1995 m. išėjo į pensiją.

1995 m. miesto Rotušėje Lietuvos kultūros paminklų restauratoriams (mūsų bibliotekos: A. Juraitei (po mirties), V. Greičiūtei, R. Maigienei, B. Giedraitienei ir D. Daukšienei) buvo iškilmingai įteikti pirmieji lietuviški restauratorių kvalifikaciją patvirtinantys pažymėjimai, pasirašyti kultūros ministro.

Išėjus V. Greičiūtei, 1996 m. buvo įdarbintos L. Burneikienė, kurią knygrišystės mokė G. Smailiukienė, ir technikos mokslų daktarė B. Sabaliauskaitė, kuriai buvo patikėta rūpintis fondų higiena. 1998 m. iš darbo išėjus J. Gleiznytei, priimta dirbti Aukštesniąją technologijos mokyklą baigusi III kvalifikacinės kategorijos dokumentų restauratorė T. Belokurskaja.

Šiuo metu skyriuje visose darbo grandyse dirba patyrę, kvalifikuoti ir savo profesiją vertinantys darbuotojai. Susidarė optimali darbuotojų sudėtis pagal kvalifikacijas ir darbų pasiškirstymą, o tai leidžia visoms dokumentų restauravimo grandims dirbti ritmingai ir kokybiškai. Restauratoriaus profesijos mokomės visą gyvenimą, įsisaviname naujas restauravimo medžiagas, technikas ir technologijas. Mūsų darbuotojų kvalifikacija leidžia restauruoti dokumentus iš popieriaus, pergamento ir odos. Stažuočių metu išmokome restauruoti vaško, smalkos ir kt. antspaudus, mokomės tekstilės, medienos, metalo restauravimo-konservavimo metodikų.

Higienos ir restauravimo skyriaus veikla įvairi. Svarbiausias veiklos sritis trumpai aptarsime.

Restauravimas, konservavimas ir profilaktika. Higienos ir restauravimo skyrius per metus restauruoja ir konservuoja apie 80–100 pavadinimų dokumentų. Per 25 metus – per 1600 dokumentų saugomų Retų spaudinių, Rankraščių ir Senosios periodikos skyriuose.

Retų spaudinių skyriui per šį laikotarpį restauruota-konservuota apie 650 įvairių dokumentų: apie 150 knygų, 300 raižinių, per 50 kartografijos fondo dokumentų (atlasai, žemėlapių rinkiniai ir kt.), įvairūs albumai, atvirukai, afišos, nuotraukos, kalendoriai ir kt. Dauguma restauruotų dokumentų glaudžiai susiję su Lietuva ir jos istorija. Tai Lietuviškosios knygos, Lituanikos ir Polonikos fondai. Dalis restauruotų dokumentų priklauso Rosikos ir Vakarų Europos fondams.

Rankraščių skyriui restauruota-konservuota apie 800 pavadinimų dokumentų: tarp jų 60 pergamentų, sutvarkyta 75 proc. Lietuvos XIX a. dailininkų kolekcijos (apie 200 piešinių restauruoti, kiti sudėti į apsauginius aplankalus), kelios dešimtys ranka brėžtų ir spalvintų žemėlapių, per 50 rankraštinų liturginių knygų ir giesmynų, apie 200 pavadinimų pavienių rankraščių ir rankraščių komplektų. Nuosekliai yra tvarkomos dokumentų kolekcijos: *Sapiegų korespondencijos fondas*, *Žemaitijos dvarų aktai*, *Karazijos archyvas*, *Vilniaus šv. Kapitulos archyvas*, *Lietuvos karaimų bendruomenės archyvas*, *Lietuvos baltarusių bendruomenės archyvas*, *Pergamentų kolekcija*, *Borusikos fondo dokumentai*, *Dvarų aktai* ir kt. 2000–2001 m. restauruoti dokumentai mikrofilmuoti.

Senosios periodikos skyriui restauruota ir konservuota 169 pavadinimų XVIII–XX a. periodinių leidinių komplektų. Dauguma jų didelės apimties ir formato, spausdinti ant blogos kokybės popieriaus, todėl restauruoti ir prastos fizinės būklės leidiniai skaitytojams bus išduodami diskų pavidalu. Šiuo metu biblioteka turi galimybę vertingiausias ir labiausiai saugomas leidinius pervesti į kitas laikmenas ir jas pasiūlyti skaitytojui.

Mūsų skyriaus darbuotojos prevencinį darbą atlieka dokumentų saugyklose. Retų spaudinių skyriuje restauratorės išvalė Lietuviškos knygos fondą, odinius knygų viršelius sutepė

odą minkštinančiu tepalu, priklijavo nuplyšusias knygų nugarėles. Knygos be viršelių ar numatytos restauruoti įdėtos į apsaugines kartono dėžes ir pažymėtos raudonos spalvos žymekliais. Peržiūrėtos ir pažymėtos įvairių spalvų žymekliais (žalia reiškia įrišti, geltona – dezinfekuoti ir t. t.) ir kitų fondų knygos. Restauratorės išvalė šias knygas ir padarė joms per 1300 apsauginių kartono dėžučių.

Restauratorės talkina ruošiant parodas bibliotekoje: valo eksponatus, minkština odinių knygų viršelius ir kt.

Bendras Lietuvos ir Vokietijos projektas. Mūsų bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi vienodai svarbūs Lietuvos ir Vokietijos istorijai Rytų Prūsijos ir Klaipėdos krašto archyviniai dokumentai. Prūsijos paveldo slaptasis archyvas Berlyne nori turėti kokybiškas šių dokumentų kopijas. 2000 m. iš Berlyno atvykę specialistai apžiūrėjo šiuos archyvus ir nusprendė, kad dalį dokumentų reikia restauruoti, kitus konservuoti. Kadangi fondo apimtis didelė, restauravimo darbui pagreitinti ir palengvinti Vokietijos vyriausybė skyrė finansavimą restauravimo įrangai, restauravimo medžiagoms ir archyvų dėžėlėms nupirkti bei mokėti atlyginimus keturioms skyriaus darbuotojoms. Atgabentą į biblioteką įrangą montavo ir mokė su ja dirbti Prūsijos paveldo slaptąjį valstybės archyvą Restauravimo skyriaus vedėjas H. Petersas. Projektą kuruoja Lietuvos MA bibliotekos direktorius J. Marcinkevičius ir Prūsijos paveldo slaptąjį valstybės archyvą direktorius dr. Klosterhuisas (Kloosterhuis).

Projektas pradėtas įgyvendinti 2001 m. liepą. Higienos ir restauravimo skyrius gavo papildomas patalpas, įrengti atskiri higienos (valymo ir dezinfekavimo), plovimo ir restauravimo, knygrišybos darbo kambariai. Atsirado galimybė pagerinti restauratorių darbo sąlygas, naudojant šiuolaikinius dulkių siurblius ir traukos spintą. Pasikeitė ir darbų pobūdis. Restauruojami ir konservuojami ne atrinkti pavieniai dokumentai, o visi iš eilės fondo apskaitos vienetai, saugomi archyvinėse kartono dėžėse. (Jose būna nuo kelių iki keliasdešimt dokumentų.) Darbai pradėti nuo Klaipėdos krašto aktų (F 14). Nuo vienu dokumentų tik valomos dulkės, kiti restauruojami rankiniu arba mašininu būdu, o didelės apimties kanceliarinės bylos atstatomos ir lyginamos „sausu“ klijavimo būdu jų neardant. Tikrinamas visų dokumentų popieriaus rūgštingumas. Visi sutvarkyti dokumentai dedami į atskirus aplankalus ir į naujas archyvinės kartono dėžes. Iš Vokietijos atvykę specialistai, apžiūrėję mūsų jau atliktus darbus, pastabų neturėjo.

Kvalifikacijos kėlimas ir stažuotės. Nuo pat skyriaus įkūrimo restauratorės kas keleri metai stažuoja įvairiose restauravimo dirbtuvėse, įgydamos didesnės patirties, susipažindamos su kitų restauratorių darbais. P. Gudyno muziejinių vertybių restauravimo centro Grafikos skyriuje 1985 m., 1991 m. ir 1993 m. stažavo trys, Tekstilės skyriuje viena, Mokslinių tyrimų skyriuje – dvi mūsų skyriaus restauratorės. Iš ataskaitų matyti, kad jos susipažino su įvairia popieriaus ir grafikos restauravimo metodika, rašalų, dažų fiksavimo technologijomis, popieriaus nurūgštinimo medžiagomis ir būdais. L. Kairelienė 1985 m. ir B. Giedraitienė 1993 m. studijavo įvairių dėmių kilmės nustatymo būdus, jų valymo metodus ir medžiagas, mokėsi nustatyti popieriaus rūgštingumą (pH) ir kt. 2001 m. G. Smaliukienė kartu su centro specialistais restauravo XVII a. Evangelijos aksominę gaubiamąją viršelio dalį. Šio centro darbuotojai ne tik mus moko stažuotėse, bet ir teikia metodinę paramą, konsultuoja įvairiais klausimais. Restauravimo centre organizuojami įvairūs kursai, kuriems vadovauja centro darbuotojai arba kitų šalių specialistai. Mūsų restauratorės dalyvavo centro organizuotame susitikime su Estijos aukščiausios kategorijos restauratoriumi Endeliu Valk-Falku, supažindinusi su estų restauratorių patirtimi restauruojant pergamentus ir dokumentus iš odos, ir Torūnės M. Ko-

perniko universiteto dėstytoju restauratoriumi D. Subočiumi (Subocz), kuris pademonstravo popieriaus liejimo mašinos pritaikymą restauruojant ražinius, rankraščius ir liejant popierių.

Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos Restauravimo skyriuje stažavo keturios mūsų darbuotojos. Pirmosios mūsų restauratorės mokėsi restauravimo abėcėlės, kitos – sudėtingesnių technologijų: apdegusių dokumentų restauravimo metodikos, žemėlapių dedubliavimo technikos ir kt. Šio skyriaus restauratoriai-knygrišiai mūsų skyriaus žmones konsultuoja dažnai.

Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos Dokumentų restauravimo konservavimo centre (DRKC) stažavusi restauratorė J. Gleiznytė mokėsi dirbti ir su popieriaus liejimo mašina. Su šiuo centru mus sieja seni kolegiški ryšiai: lankomės vieni pas kitus atvirų durų dienomis, skyrių švenčių metu, konsultuojame vieni kitus darbo klausimais. Šis centras yra surengęs ne vieną tarptautinį seminarą. Juose dalyvavome ir mes. 1995 m. seminarui „Pergamento restauravimas, teorija ir praktika“ vadovavo Anglijos Oksfordo universiteto vyr. restauratorė Nensė Bel (Nansy Bell). 1996 m. surengto seminaro „Bibliotekinių fondų apsauga“ vadovė JAV regioninio NEDCC popieriaus konservavimo skyriaus direktorė Merė Tod-Glaser (Mery Todd-Glaser) skaitė pranešimą bibliotekų ir archyvų vadovams apie dokumentų apsaugą JAV. Amerikietė lankėsi mūsų bibliotekos Retų spaudinių skyriaus saugyklose ir mūsų skyriuje. 1996–1998 m. pranešimą apie restauravimą, knygų įrišimą, naujas restauravimo medžiagas ir įrengimus skaitė Prancūzijos nacionalinės bibliotekos restauratorius ekspertas Oliveras Žoli (Oliver Joly). Danijos Karališkosios bibliotekos fondų apsaugos vadovas Jonas Palmas ir konservavimo departamento vadovas Sorenas Karlsenas (Carlsen) vadovavo seminarui „Bibliotekinių fondų apsauga ir konservavimas“. Čekijos nacionalinės bibliotekos restauratorius I. Vaučekas supažindino su savo bibliotekos ir skyriaus veikla bei naujovėmis. Seminarų dalyviams buvo išduoti dalyvių sertifikatai. Mūsų skyriaus restauratorės buvo aktyvios šių seminarų dalyvės. Seminarus finansavo įvairūs fondai ir užsienio šalių ambasados.

Geri dalykiniai ryšiai sieja mūsų skyrių ir Nacionalinio istorijos muziejaus restauratorius. Muziejaus restauratoriai mus konsultuoja, teikia metodinę paramą, kviečia į parodas ir konferencijas. Mūsų skyriaus restauratorės parengė straipsnius šio muziejaus leidiniui *Restauravimo metodika*.

1981 m. L. Kairelienė ir V. Greičiūtė stažavo Leningrado MA bibliotekos Konservavimo ir restauravimo laboratorijoje, 1982 m. A. Juraitė ir V. Greičiūtė, o 1994 m. G. Smaliukienė Tartu universiteto MB Restauravimo skyriuje.

1994 m. R. Maigienė ir D. Daukšienė Torūnės (Lenkija) M. Koperniko universiteto Odos ir pergamento konservavimo instituto laboratorijoje stažuotės metu mokėsi restauruoti pergamentus. Stažuotėje buvo restauruoti du pergamentai (XVII ir XIX a.), smalkos antspaudas ir surūdijusi metalinė jo dėželė. Restauratorės buvo maloniai priimtose, suteiktose geros gyvenimo sąlygos, mokėtos stipendijos. Jos aplankė visas Torūnėje esančias restauravimo dirbtuves, susipažino su XV a. senamiesčiu. Stažuotės vadovė ir kuratorė buvo dr. E. Jablonska. Visose stažuotėse skyriaus restauratorės mokėsi restauruoti mūsų bibliotekos dokumentus.

Mūsų skyriuje pas restauratorę A. Juraitę 1983 m., 1984 m. ir 1986 m. stažavo trys M. Mažvydo bibliotekos restauratorės. Skyriaus vadovė L. Kairelienė mokė restauratorę iš Leningrado ir dvi restauratorės iš Maskvos (1988 m.), o 1990 m. – restauratorius iš Ukrainos ir Kazachijos. 1991 m. skyriuje stažavo dvi restauratorės iš Estijos MA bibliotekos Taline ir Vilniaus dailės akademijos skyriaus darbuotoja. Šioms stažuotėms vadovavo D. Daukšienė.

2000 m. mūsų skyriuje vasaros praktiką-stažuotę atliko penki būsimieji restauratoriai iš Lenkijos – Torūnės M. Koperniko universiteto Menų fakulteto studentai. Praktikai vadovavo

šio universiteto dėstytojas D. Subočius, o stažuotei – skyriaus vedėja D. Daukšienė, jai talkino G. Smaliukienė, T. Belokurskaja, B. Giedraitienė, E. Keršulytė. Studentai mokėsi restauruoti klasikiniu rankiniu būdu ir lieti popieriaus liejimo mašina. Jie restauravo fotoalbumus, piešinius ir rankraščius. Apie įdomesnius dokumentus, saugomus Rankraščių skyriuje, jiems papasakojo istorikas R. Jasas, o mokslinė sekretorė L. Kairelienė aprodė mūsų biblioteką.

Studentai iš Torūnės mokėsi pas mus, o mes pasinaudojome galimybe išmokti trūkstamas dokumentų dalis lieti popieriaus liejimo mašina. Šią mašiną konstravo ir atvežė studentų vadovas D. Subočius. Apie šias mašinas žinojome jau seniai, matėme jas stažuotųjų metu Leningrade, Torūnėje, Rygoje ir Tartu. Atrodė, kad klasikinis rankinis restauravimas greitesnis ir dailėsnis, tačiau dabar supratome, kad be tokios mašinos restauratoriai kaip be rankų. Gerai įvaldžius liejimo techniką ir turint popieriaus masės, galima gana greitai ir kokybiškai restauruoti labai sunykusius dokumentus. Lietuvoje pirmieji popieriaus liejimo mašiną įsigijo Nacionalinės bibliotekos restauratoriai, jiems padėjo Atviros Lietuvos fondas; su tokia mašina dirba ir Lietuvos archyvų restauratoriai.

Bibliotekose ir archyvuose dirbančių restauratorių atestavimas. Iki 1990 metų Lietuvos restauratoriai buvo atestuojami Maskvoje, 1991 metais Lietuvos kultūros ministro įsakymu įsteigta Lietuvos Respublikos kultūros vertybių restauratorių atestavimo komisija. Įvairių įstaigų restauratoriai dalyvavo parengiant atestavimo komisijos nuostatus. Ši komisija dirba visuomeniniais pagrindais. Ją sudaro įvairių specialybių aukščiausios kategorijos restauratoriai. Komisija renkasi dukart per metus ir vertina restauratorių pateiktus restauruotų ir konservuotų dokumentų pasus, teorinį restauratorių pasirėngimą, suteikia atitinkamą kvalifikacinę kategoriją. Lietuvoje buvo pasirinkta beveik ta pati atestavimo schema, kaip buvusioje TSRS, tik pateikiama mažiau darbų. Atestaciniai dokumentai pildomi lietuvių kalba. Restauratorių atlyginimas priklauso nuo turimos kvalifikacinės kategorijos. Restauratoriai komisijai turi pateikti 3-4 restauruotų ar konservuotų dokumentų pasus, iš kurių fotonuotraukų ir aprašymų turi akivaizdžiai matytis visos restauravimo-konservavimo metu atliktos operacijos. Darbai atestacijai atrenkami labai kritiškai.

Apie 1996 m. prie atestacinės komisijos įkuriamos grupės, kurių užduotis – atestavimui pateiktų restauruotų dokumentų originalų apžiūra ir įvertinimas restauratorių darbo vietose. Atestuotis leidžiama restauratoriui, kurio išsilavinimas, darbo stažas, pateiktų atestacijai dokumentų restauravimo technologijų įvairovė ir kokybė atitinka tam tikrai kvalifikacinei kategorijai keliamus reikalavimus. Kvalifikacinė kategorija suteikiama 5 metams.

Latvijoje restauratoriai atestuojami panašiai kaip ir Lietuvoje, tik jiems mokamas fiksuotas atlyginimas, o Estijoje restauratoriai atestuojami pagal Skandinavijos šalių restauratorių atestavimo nuostatus.

Lietuvoje 2001 m. atestaciniai nuostatai buvo keičiami. Kvalifikacinė kategorija greičiau suteikiama restauravimo mokslus baigusiems restauratoriams ir įvesta restauratoriaus eksperto kvalifikacija, kuri gali būti suteikta tik aukštąjį restauratoriaus išsilavinimą turinčiam restauratoriui.

Šiuo metu Lietuvoje suteikiamos 5 kvalifikacinės kategorijos: III – žemiausia, eksperto – aukščiausia. Mūsų skyriaus 3 restauratorėms – D. Daukšienei, B. Giedraitienei ir R. Maigienei suteikta I, G. Smaliukienei – II, T. Belokurskajai, L. Burneikienei, E. Keršulytei, B. Sabaliauskaičiai – III dokumentų restauratorių kvalifikacinė kategorija.

Daugelio Europos šalių universitetai, koledžai ar kitos mokymo įstaigos ruošia specialistus restauravimo ir konservavimo darbams. Neseniai ir Lietuvoje kultūros paminklų apsauga

besirūpinančios institucijos nusprendė, kad restauravimas yra ne amatas, o profesija. Restauratorius privalo turėti chemijos, biologijos, fizikos, meno istorijos žinių, mokėti nustatyti medžiagų irimo ir senėjimo priežastis, žinoti šių faktorių stabdymo būdus. Todėl nuspręsta restauratorius rengti aukštosiose ir aukštesniosiose Lietuvos mokyklose.

1995 m. Vilniaus aukštesnioji technologijos mokykla surinko pirmąjį dokumentų restauratorių kursą. Mokykla specialybės dėstytojų neturėjo, todėl ruošiant mokymo programą ir dėstant specialybės kursą talkino Restauravimo centro moksliniai darbuotojai, Vilniaus universiteto restauratoriai ir kitos restauravimo įstaigos. Praktiką moksleiviai atlikdavo įvairiose Vilniaus restauravimo dirbtuvėse. Būsimos restauratorės praktiką atliko ir mūsų skyriuje. Mūsų restauratorės recenzavo kelis diplominius moksleivių darbus, dalyvavo jų gynime. Šios mokyklos absolventė T. Belokurskaja sėkmingai pas mus dirba, 2001 m. įteikti diplomai paskutiniams šios specialybės studentams. Restauratorių ruošimas dėl finansinių sunkumų sustabdytas.

Kauno aukštesnioji meno mokykla ruošia būsimus tapybos restauratorius. Jiems dėsto patyrę Restauravimo centro darbuotojai.

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto Archeologijos katedroje įsteigta archeologinių radinių konservavimo specializacija. Specialybės kursą dėsto, vadovauja praktikai Restauravimo centro ir Nacionalinio istorijos muziejaus aukščiausios kategorijos restauratoriai.

Vilniaus dailės akademijoje galima įsigyti tapybos restauratoriaus magistro diplomą. Į magistrantūrą priimama baigus tapybos ir meno istorijos bakalauro mokslus.

Vilniaus universiteto Chemijos fakulteto 1999 m. įsteigtos Kultūros vertybių konservavimo specialiosios studijos. Į jas priimami aukštąjį mokslą baigę klausytojai. Ten studijuoja ir mūsų skyriaus darbuotoja E. Keršulytė.

Reklamuojame retą savo profesiją. Kiekvienais metais mūsų skyrius ruošia platų ir viešą per metus restauruotų ir konservuotų dokumentų pristatymą-atsiskaitymą Restauruotų dokumentų priėmimo komisijai ir visuomenei. Tokį viešą atsiskaitymą reklamuojame savo bibliotekos interneto svetainėje, kviečiame kolegas iš kitų restauravimo dirbtuvių, bibliotekos darbuotojus, skaitytojus ir kt.

Kita savo profesijos reklama laikome restauruotų dokumentų parodas, pranešimus Lietuvos ir tarptautinėse konferencijose, straipsnius spaudoje, dalyvavimą tarptautiniuose projektuose ir kt. L. Kairelienė, būdama skyriaus vadove, apie restauruotas senas knygas, periodinių leidinių išsaugojimo ir restauravimo problemas, dokumentų higieninę būklę skaitė pranešimus Vilniuje, Leningrade, Maskvoje, Novosibirske. Šie pranešimai publikuoti konferencijų leidiniuose.

Pranešimus tarptautinėje konferencijoje, skirtoje T. Vrublevskio jubiliejui, skaitė D. Daukšienė ir B. Giedraitienė. D. Daukšienė tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Aktualūs akademinių bibliotekų veiklos klausimai“ skaitė pranešimą „Higienos ir restauravimo skyriaus 25-metis: tradicijos ir naujovės“. B. Giedraitienė yra bendraautorė pranešimų skaitytų konferencijose Vilniuje ir Sankt Peterburge.²

1993 m. Rygoje vykusioje restauruotų dokumentų parodoje-konferencijoje mūsų skyrius dalyvavo su 5 restauruotais darbais. Darbų autorės D. Daukšienė, R. Maigienė ir J. Gleiznytė.

2 Stakėnienė J., Krikštaponis A., Giedraitienė B. Mikromicetų reakcija į kai kurias chemines medžiagas : [pranešimas Lietuvos jaunųjų botanikų konferencijoje, 1997 m. balandžio 17–18 d., Vilnius] // Lietuvos jaunųjų botanikų darbai. Vilnius, 1997. P. 224–230; A. Lugauskas, J. Stakėnienė, B. Giedraitienė. Fungi in document storages and their reaction on some chemical compounds : [pranešimas konferencijoje St. Peterburge 1997 m. spalio 28–30 d.].

1984, 1987, 1997 ir 2001 m. bibliotekoje surengtos didelės restauruotų ir konservuotų dokumentų parodos, sulaukusios nemažo visuomenės, specialistų, spaudos, TV dėmesio.

Apie 1997 m. parodą „Prikelti gyvenimui dokumentai“ dienraščio *Lietuvos rytas* žurnaliste R. Miškinienė parašė straipsnį „Barbora Radvilaitė, baltos anglų pirštinės, klijai su medumi“. *Vakarinių naujienų* žurnalistė R. Žukauskienė savo gausiai iliustruotą nuotraukomis publikaciją apie mūsų skyrių pavadino „Senovės raštų restauratorės tikisi, jog jų darbus įvertins ir kompiuterių era“.

2001 m. parengta paroda skyriaus 25 metų jubiliejui. Bibliotekos naujuose stenduose netilpo visi restauruoti darbai, kuriuos norėjome parodyti. Eksponavome apie 60 vnt. visų dirbusių mūsų skyriuje restauratorių darbų. Jubiliejaus proga sulaukėme daug svečių ir sveikinimų. Apie parodą informavo LRT, straipsnį parašė *Lietuvos aidas* žurnalistas V. Žeimantas.

Mūsų skyriaus restauratorių darbų įvairovė 2000 m. dviem stendais pristatyta Vilniaus Rotušėje surengtoje tarptautinėje parodoje-konferencijoje skirtoje Kultūros paminklų instituto 50 metų jubiliejui.

2001 m. Vilniuje vykusio tarptautinio simpoziumo „Knyga“ organizatorių prašymu simpoziumo dalyvius supažindinome su mūsų bibliotekoje saugomais senųjų dokumentų knygrišybos pavyzdžiais, savo skyriaus darbu. Simpoziumo dalyviams buvo surengtos dvi parodos:

1. Senieji dokumentų įrišimai (parodyta apie 50 dokumentų įdomių savo originaliais įrišimais).

2. 2000 metais restauruotų dokumentų paroda.

Simpoziumo dalyviams buvo surengta pažintinė ekskursija Higienos ir restauravimo skyriuje.

Kasmet skyrius priima kelias mūsų biblioteką apžiūrinčias grupes, joms parengiamos restauruotų dokumentų parodėlės.

Restauratorės talkina ruošiant parodas bibliotekoje: valo ir lygina parodų eksponatus, specialiais tepalais išryškina knygų viršelių reljefinius įspaudus, valo vaško ir smalkos antspaudus, gamina įdėklus piešiniais, nuotraukoms ir kt.

Kad restauratorių darbas nenuieitų veltui, reikėtų, kad bibliotekos finansavime atsirastų eilutė skirta fondų apsaugai, visi dokumentai būtų saugomi pagal Lietuvoje priimtus vertingų ir retų dokumentų saugojimo įstatymus, saugyklose būtų pastovią temperatūrą ir drėgmę palaikanti sistema, visose saugyklose dirbtų fondų saugotojai, sekantys dokumentų būklės pokyčius. Tokie specialistai dirba kaimyninėse Vilniaus universiteto ir Nacionalinės bibliotekų Rankraščių ir Retų spaudinių skyriuose.